

Anmeldelser.

Schultz' Danmarkshistorie. Vort Folks Historie gennem Tiderne skrevet af danske Historikere. Redigeret af Aage Friis, Axel Linvald og M. Mackeprang. I-VI. Kbh. 1941-43.

Schultz' Danmarkshistorie er, som det fremgaar af forordet, intet nyt værk, men en revideret udgave af den i aarene 1926—29 under samme redaktion udsendte »Det danske Folks Historie«, der samtidig med forlagsskifte ogsaa har skiftet navn. Der er dog sket ikke ubetydende ændringer i medarbejderstaben. Det ældste betydningsfulde historiske afsnit af Danmarks Fortid, tiden ca. 800—1241, der i »Det danske Folks Historie« skildredes af Johannes Steenstrup, er i nyudgaven delt mellem Vilhelm la Cour og Hal Koch, saaledes at den første skildrer tiden ca. 800—1042, den sidste tiden 1042—1241. For skildringen af tiden 1588—1648 er C. O. Bøggild-Andersen traadt i stedet for Povl Engelstoft. Ligeledes er der sket ændringer i medarbejderstaben for flere af de senere afsnit (se ndfr. s. 686).

Da det ikke drejer sig om et nyt værk, men mange af afsnittene er udarbejdede for ca. 15—20 aar siden og ofte nu kun reviderede med let haand, maa det maaske være anmelderne tilladt fortrinsvis at gøre de nyskrevne afsnit til genstand for omtale. Inden Vilhelm la Cours og Hal Kochs behandling af tiden ca. 800—1241 omtales, skal dog forudskikkes et par bemærkninger om første bind i sin helhed. Allerede i »Det danske Folks Historie« indledes med et afsnit af Knud Jessen om »Danmarks Natur gennem Tiderne« samt et kort afsnit af Svend Aakjær om »De danske Sprogs Oprindelse og Udvikling« begge fortræffelige som orientering. Men noget betænkelig virker denne udstykning mellem videnskabsmænd af forskelligt fag og indstilling, naar man kommer til de følgende to afsnit arkæologen Johannes Brøndstedes »Vort Folks Oldtidsliv og Fortidsminder« og Vilhelm la Cours »Vort Folks Oprindelse og ældste Historie«, der i førsteudgaven rakte til vikingetiden og i nyudgaven ogsaa omfatter denne. De to afsnit dækker i stort omfang hinanden i tid. Naar redaktionen

allerede i 1920erne har ment det nødvendigt at lade en arkæolog af fag selvstændigt behandle det danske folks ældste historie, er baggrunden herfor naturligvis arkæologiens stærke udvikling gennem de sidste decennier, der maa vanskeliggøre det for ikke fagmænd at beherske det omfattende stof. Ved tanken om, at Johannes Steenstrup endnu ved aarhundredeskiftet turde paatage sig at give en samlet skildring af tiden helt op til 1241 i første bind af »Danmarks Riges Historie«, og at Erik Arup endnu i begyndelsen af 1920erne har vovet forsøget, undslipper der dog læseren et vemodigt suk. Det store landnam i vor ældste historie, som arkæologen Johannes Brøndsteds afsnit betyder, har jo uundgaaeligt berøvet Vilh. la Cours skildring en jordfasthed, som den ellers kunde have faaet. Om nogen udenfor de snævre fagarkæologers kreds turde la Cour dog have haft forudsætninger for at beherske det arkæologiske stof. Der kan da ogsaa her peges paa, at man i »Sonderjyllands Historie«, som la Cour selv har været medredaktør af, har ment at kunne undvære en arkæologs medarbejderskab. Berøvet det arkæologiske materiale har det sagnhistoriske stof i la Cours fremstilling faaet en mere fremskudt plads end sikkert ellers vilde være blevet det til del. Selv om den senere tids sammenlignende sagnhistoriske forskning har sat sig spor i la Cours fremstilling, saa har han dog i sin skildring kastet venerationens kaabe over de gamle sagn. Vel nævnes det, at Dan og Angul maa opfattes som opnævnerkonger, at fortællingen om Skjold som hittebarnet sendt over havet ene liggende i et skib modsvares af varierende hittebørnssagn andetsteds, men dog har la Cour betitlet et helt afsnit »Skjoldungeriget«, som han identificerer med Danevældens første store tid. En mere nøgternt indstillet historiker vilde nok her ladet dette staa in blanco indtil moderne sagnhistorisk forskning havde vist vej gennem »sagnets spind af eventyr« ind til en eventuel kerne af særlig dansk tradition, nu vel for en stor del dækket af vandresagnenes svøb. Det kan i hvert fald ikke nægtes, at læseren, naar han vender sig fra la Cours højtsvungne fjerde afsnit om »Skjoldungeriget« til femte afsnit om det olddanske samfund føler, at her er et noget nær uoverstigeligt svælg. Dette har da ogsaa synet saa stærkt for Vilhelm la Cour selv, at han mellem »Skjoldungetid« og »Vikingetid« (fra slut. af 8. aarh.) indskyder en opløsningens tid fulgt af en saa langsomt skridende genopbygning, at samfundets udbygning først ca. 950 atter gav mulighed for en kraftig centralmyndighed. Skeptikere vil maaske mene, at den aldrig før har foreligget. En langsom men fortsat udvikling stemmer — forekommer det mig — egentlig ogsaa bedst med la Cours egen opfattelse af det danske samfunds

opstaaen, saaledes som den tegner sig i det første afsnit kaldet »Bosættelsen«, hvor han opridser en udvikling fra flokkene og deres bopladser til bygderne, der atter voksede sammen til »tjod«. I la Cours definition at forstaa som mindre territorialsamfund — af hvilke han søger at identificere enkelte — og hvis videre udvikling søges klarlagt i det nært tilknyttede femte afsnit om »det olddanske Samfund«. Pladsen tillader desværre ikke nøjere at gaa ind paa flere af de i disse afsnit anlagte synspunkter —. Kun et punkt skal jeg henlede opmærksomheden paa. Naar Vilhelm la Cour synes tilbøjelig til at tillægge ætten en afgørende betydning ved bosættelse og landsbygrundlæggelse (I, s. 413), kan det bemærkes, at en saadan opfattelse næppe sløttes ved sammenligning med forholdene hos andre germanske stammer¹.

Videre kan det bemærkes, at den fremadskridende teknik indenfor landbruget ikke træder frem med samme klarhed som i Johannes Brøndsteds skarpt leddelte fremstilling, og at naar la Cour om hjulploven skriver, at kendskabet til dette baade kraftigere og mere effektive redskab, som kunde tillade en udvidelse af driften, kan spores tilbage til den tidligste jernalder, men at det sikkert i lange tider »kun var Storbøndernes Sag at anskaffe sig« denne (I, s. 409), vender han sig dermed mod den almindeligt herskende opfattelse, hvorefter hjulploven, hvor forholdene var egnede, hurtigt kom i almindelig anvendelse overalt indenfor germansk eller gotisk omraade og fremkaldte eller fremtvang samarbejde indenfor landsbyerne (dog hersker ikke fuld enighed om hvorvidt systemet med de lange smalle agre skyldtes hjulploven)². Heller ikke omtaler la Cour klimaforværringen som en medvirkende faktor ved den tungere plovtypes indførelse. Dette kunde være gjort blot ved en krydshenvisning til Brøndsteds afsnit (I, s. 264 f.)³.

Endnu et punkt skal fremhæves. la Cour rammer sikkert det rette, naar han formulerer den opfattelse, at det oprindelig var i sin egenskab af kriger, at kongen blev bærer af politisk magt, og at hans styrke først og fremmest udtryktes gennem størrelsen af den huskarleflok eller hird, som han formaaede at samle om sig, men som han saa ganske vist ogsaa havde pligt til at skaffe underhold — og at betydningen af det kongen efterhaanden til-

¹ Jfr. Cambridge Economic History I, 16—18, som la Cour dog ikke har været i stand til at nyttiggøre sig, da værket er fremkommet 1941 og først i efteraaret 1945 er blevet tilgængeligt for danske historikere.

² Cambridge Econ. Hist. I, 18.

³ Jfr. i øvrigt Cambr. Econ. Hist. I, hvoraf vil fremgaa, at først med indtrædelsen af et fugtigere og koligere klima blev den svære plovtipe, der frembragte den dybe plovture, hensigtsmæssig.

lagte kongelev i forhold hertil i begyndelsen stod i anden række. En opfattelse af det olddanske samfund som af udpræget krigerisk karakter udadtil allerede inden vikingetiden sætter ind i slutn. af 8. aarh., turde have megen sandsynlighed for sig. la Cour gør endda nok de gamle nordiske »Farmænd« lidt for fredelige, naar han skriver, at »vore Vikingskibe trods al krigerisk Udrustning ikke var egentlige Krigsskibe. De egnede sig ikke til Kamp i aaben Sø, og de benyttedes kun sjældent dertil. De var derimod ypperlige hurtigtsejlende og sødygtige Transportfartøjer, som kunde bringe Mandskabet over til Kyster, hvor enten Plyndringer eller Købmandsfærd vilde skaffe Skibet fuld Last, inden Kursen blev sat mod Hjemmet« (I, s. 434). Det er vel rigtigt, at vikingeskibene ikke egnede sig til kamp i aaben sø, men hertil maa rigtignok føjes, at en saadan form for søkrig ogsaa er af langt senere dato (den kom først for alvor til gennembrud i sidste halvdel af 16. aarh. Det var saaledes den engelske flaaes moderne bevægelsesteknik og udstrakte anvendelse af bredsidekanoner, der bragte den sejren over den spanske armada 1588¹). Det olddanske skib var kun beregnet til kamp i snævre farvande med vædring og bording for øje og en kampteknik, der ikke væsentlig adskilte sig fra den paa landjorden anvendte. Ligeledes varede det meget længe — ikke alene i norden — inden der blev en saadan forskel paa et krigsskib og et handelsskib, at det ikke var muligt at lade et skib tjene begge formaal (selv om Friserne ganske vist tidligt indførte en ny skibstype endnu bedre egnet til handelsfærd end vikingebaadene). Endelig skal fremhæves, at hin tid, hvor mellemfolkelig ret endnu var et ukendt begreb, saa paa en noget anden maade paa søroveri og kystplyndringer, end man gør nu om stunder. Det kan saaledes være værd at gøre opmærksom paa, at selv i oldtidens kulturlande var dette tilfældet. I Athen var søroveri saaledes et anerkendt erhverv². I øvrigt kan jeg naturligvis fuldstændigt samstemme i la Cours opfattelse af, at for de gamle Nordboer gik handels- og krigerliv side om side. Naar Albert Olsen i et nyligt fremkommet værk fremhæver, at adelen endnu i 16. aarh. fortsat, saaledes som i middelalderen, drev handel og skibsrederi³, kan man vel tilføje, at herfor var der tradition helt tilbage til vikingetiden. Ligeledes er det utvivlsomt rigtigt, naar la Cour fremhæver, at handelsforbindelsen med de egne — først og fremmest Frisland — hvorimod vikingetogene rettedes, utvivlsomt var ældgammel, og at

¹ Jfr. Julian S. Corbetts bøger.

² Goldschmidt: *Universalgeschichte des Handelsrechts* (1891), 27.

³ *Danmark-Holland* (1945).

den ikke havde haft en ensidig karakter af frisisk handel paa de nordiske lande, men at den ogsaa havde været drevet af danske med danske skibe (I, s. 434). Ud fra dette synspunkt er det ikke helt forstaaeligt, at la Cour synes at mene, at der er et ret betydeligt kulturskel mellem Friserne og Danerne i 8. aarh., og ligeledes bliver det mellem Sachserne og Danerne, saa snart disse sidste kommer under frankisk herredømme. Man skal næppe undervurdere den kulturpaavirkning, som de gamle Nordboer har modtaget gennem deres, ved fund paaviselige forbindelser med omverdenen, og den mulighed de havde, ved deres særlige placering, for at modtage paavirkning og impulser ikke alene fra vest og sydvest, men ogsaa fra det ikke mindre vigtige sydøstlige kulturomraade, d. v. s. fra Byzans og med forbindelsestraade helt over i islamitisk kultur.

Den lethed, hvormed vikingehøvdinge var i stand til ikke alene at sætte sig i besiddelse af frisisk omraade, men ogsaa gennem aartier at bevare overherredømmet og gøre det til basis for nye togter, gør det vanskelig tænkeligt, at der har været et meget stærkt kulturelt skel. Dog kom naturligvis kristendommen senere til Danmark end til Frisland og Sachsen.

Kristendommens officielle indførelse i Danmark under Harald Blaatand opfattes af la Cour som fremkaldt af tysk politisk pres. Denne slutning mener han at kunne drage af et 965 af kejser Otto I udstedt brev, hvori denne »fritager alle Ejendomme i Danmarks Rige, tilhørende eller i Fremtiden tilhørende Kirkerne i Slesvig, Ribe og Aarhus for enhver Skat eller Tyngde, der maatte tilkomme dem«. Og videre: »Det er givet, at Otto ikke kan have udstedt et saadant Brev uden at han mente sig i Besiddelse af Højhedsretten over Danmark«, idet han dog tilføjer, »om Harald har været i Besiddelse af Berettigelsen af en saadan Opfattelse ved vi derimod ikke«, og endelig som slutningspassus »men selv i saa Fald var det tyske Overherredømme en ren Formalisme, et Led i en Politik, som foreløbig ikke satte sig noget som helst reelt Spor, men som ved Lejlighed kunde blive truende nok« (I, s. 470).

Hermed sigtes vel bl. a. til Otto II.s angreb paa den danske sydgrænse 974. Men dette kan dog næppe blandt sine forudsætninger have haft en overfor kejserlige krav imødekommende politik fra Harald Blaatands side. I øvrigt synes den store Jellingestens stolte indskrift mig vanskeligt at være forenelig med en for tysk pres modtagelig dansk kongemagt. Det kan næppe være en rigtig placering af Harald Blaatand at indrullere ham blandt de konger, der i kirkelig henseende søgte nær tilknytning til Hamburg-Bremen, »Kilden til Tysklands politiske Indblanding i vore For-

hold« (I, s. 476). Erik Arup har nok her haft mere skarpsyn. Men naar han gaar saa vidt som at opfatte Harald Blaatands daab som et direkte modtræk mod den tyske kejsers krav om overhøjhed, er dette dog heller ikke en forklaring, der paatrænger sig som uafviselig. Er det absolut givet, at Harald Blaatand har kendt det kejserlige brev fra 965 eller mere generelt: de fornyede krav om overhøjhed over dansk omraade fra kejserlig side, som fremgaar deraf? Eller om saa var, er det saa givet, at den danske konge har tillagt dem en saadan vægt, at de nødvendigvis paa den ene eller anden maade har maattet fremkalde en reaktion fra hans side?

Jeg kan ikke nægte, at Johannes Steenstrups fremstilling, saaledes som den fremtræder i »Det danske Folks Historie«, forekommer mig langt bedre afbalanceret. Ud fra sin endnu uovertrufne viden om Normanner- og vikingetidens forbindelser mellem Danmark og Vesteuropa tillægger han disse en langt større betydning for kristendommens udbredelse i Danmark end missionen fra Bremen, og han ser Danmarks officielle overgang til kristendommen under Harald Blaatand som en begivenhed, der næsten af sig selv maatte indtræde, »da Tiden var moden dertil« (Det danske Folks Hist. I (1927), s. 397).

Ogsaa i la Cours skildring af den følgende tid forekommer det den noget anderledes indstillede rescensent, at forholdet til Tyskland og Bremen, selv hvor der er tale om en antibremisk politik, indtager en for fremtrædende plads, og at der nok kunde være lagt noget mere vægt paa skildringen af forbindelserne vestpaa, der naturligvis ikke ensidigt har haft karakter af dansk krigerisk ekspansion. Der kan dog vel næppe være tvivl om, at den nære forbindelse med England, navnlig under Knud den Store, ogsaa har betydet kulturel højnelse i Danmark. Ganske har la Cour dog ikke manglet blik herfor, naar han skriver, at der ikke »i England og Norge var Tale om nogen dyberegaaende dansk Paa-virkning af de politiske og administrative Forhold«, men at det snarere er saadan, »at man i Danmark og Norge finder Spor af engelsk Paa-virkning« (I, s. 498).

I endnu højere grad end la Cour synes Hal Koch, der har forfattet det følgende afsnit, hvori tiden 1042—1241 behandles, at have overset betydningen af de tidligere forbindelser vestpaa. Saaledes naar han i sine indledende betragtninger som et karakteriserende træk for den tid, han skal skildre, ytrer følgende: »den stadig *livligere Forbindelse med Ulandet*, hvorved Danmark, der hidtil havde været et ukendt, halvt barbarisk Germanerland, kom til at indtage sin Plads — og det ikke nogen helt uvæsentlig

Plads — blandt de øvrige europæiske Stater (I, s. 553). Det fremgaar af, hvad Hal Koch derefter skriver, at han med denne bemærkning sigter til et europæisk statssystem bygget op med pave og kejser som centrum. Der var imidlertid ogsaa en verden udenfor Verona, og ganske ukendt kan vikingetogene, sidst den danske kong Svend Tveskægs erobring af England og sønnen Knuds samherredomme over England, Danmark og Norge næppe have gjort Danerne og Danmark. Man sammenligne her Sture Bolins og Josef Carlssons 1944 udsendte »Historisk Atlas«, hvor en tavle er reserveret til illustration af dansk Nordsovælde under Knud den Store og dansk Østersovælde under Valdemar Sejr. Hal Kochs fortsatte betragtninger er ligeledes prægede af et ensidigt sydpaa rettet blik, naar han skriver, at »den stadig livligere Forbindelse med Ulandet« ikke blot betød et plus, men ogsaa rejste »alvorlige Vanskeligheder« og fortsætter, som følger: »mod Syd grænsede Landet op til det tysk-romerske Kejserrige, hvis Drøm det var at samle alle Folkeslag i det ene universelle Rige, der kunde staa som Modstykke til den ene internationale Kirke. Skulde Danmark gaa op i dette europæiske Storrige eller skulde det bevare sin statslige Selvstændighed og Uafhængighed — det var det 12. Aarh. igennem det stadige Problem«.

I ingen tidligere fremstilling er den fare, der kunde true Danmark, derved at først en kongesøn, dernæst en konge for at støtte deres hjemlige stilling, og endelig endnu en konge — vel af hensyn til sine aspirationer i Østersøomraadet, som han ikke har ment at kunne realisere uden kejserlig billigelse — anerkendte kejserens lenshøjhed over Danmark, vel blevet saa stærkt accentueret som her i Hal Kochs fremstilling. Der forekommer mig dels heri at ligge en underkendelse af, hvad dansk var, og nogen blindhed for dansk psyke, saaledes som den havde manifesteret sig i de foregaaende aarhundreder, dels en overvurdering af den kejserlige magts midler. Der var i 12. aarh. næppe nogen fare for, at Danmark skulde gaa op i et »europæisk storrige« af den simple grund, at et saadant, med hvad man efter moderne terminologi forstaar dermed, ikke eksisterede. Forøvrigt kan bemærkes, at de nederlandske provinser, til trods for at de gennem mange aarhundreder stod under det tysk-romerske riges lenshøjhed og til trods for indbyggernes i de nordlige provinser i afstamning og sprog langt nærere forbindelse med den nordtyske befolkning end Danskernes, dog formaaede at bevare deres særpræg og selvstændighed.

At jeg her har vendt mig ret stærkt mod disse mere almindelige betragtninger i det indledende kapitel, betyder dog naturligvis

ingenlunde, at jeg i øvrigt underkender Hal Kochs i det store og hele velafvejede behandling af dette vigtige afsnit af vor historie. Man kan om fremstillingen i sin helhed sige, at den i sine retningslinjer ligger langt nærmere Arups end Steenstrups, uanset hvilken forskel i opfattelse der kan være paa forskellige punkter, og at den, som naturligt er, navnlig har sin styrke i skildringen af den danske kirkes udvikling baade som en del af den universelle kirke med dens enhedskrav og som et vigtigt samfundsdannende led — som dog allerede paaapeget af Arup — i den danske statsbygning.

Med Hal Kochs afsnit slutter værkets indholdsrige første bind. Andet bind, der indeholder Jørgen Olriks skildring af tiden 1241—1439, der har rødder helt tilbage i Erslevs skildring af det tilsvarende afsnit i »Danmarks Riges Historie«, og de to højskoleforstandere C. P. O. Christiansens og Hans Lunds skildringer af henholdsvis tiden 1439—1533 og 1533—1588, som de næppe prætenderer at være mere fortrolige med end noget andet afsnit af deres lands historie — hvilket ogsaa kan opfattes som en kompliment til deres almindelige historiske viden — skal jeg efter planen for denne anmeldelse lade uomtalt, da de allerede havde forfattet disse afsnit i »Det danske Folks Historie« og den foretagne revision ikke kan siges at være af gennemgribende natur.

Derimod fortjener C. O. Bøggild-Andersens behandling af tiden 1588—1648, hvormed tredje bind indledes, i høj grad en udførligere omtale. Selv om Bøggild-Andersen hidtil i sit egentlige forskningsarbejde hovedsagelig har koncentreret sig om tiden omkring 1660, saa har han naturligvis ogsaa maattet fordybe sig i den forudliggende tid for her at søge forudsætningerne for skiftet 1660. Det har derfor naturligvis været ham en kærkommen opgave at give sig i kast med en skildring af Christian 4.s tidsalder. Og det kan ikke undre, at redegørelsen for forholdet mellem de afgørende politiske magtfaktorer, konge og rigsraad, er gjort med overlegen indsigt. Det gældende forfatningssystemets svagheder blottægges. Størst prægnans synes mig de indledende betragtninger og skildringen af formynderregeringen at have. Jeg skal her navnlig fremhæve den klare definition af rigsraadets vigtigste magtbeføjelse. Bøggild-Andersen skriver: statsretligt fandt delingen af statsmagten mellem konge og adel, repræsenteret af rigsraadet, i Christian 3.s og Frederik 2.s tidsalder sit udtryk i »den Kendsgerning, at det danske Kongedømme ikke var arveligt — selv om Kongevalget var blevet noget rent formelt, idet de sidste Konger var udvalgt til Fædrenes Efterfølgere allerede i disses Levetid — og at Betingelsen for Kongens

Overtagelse af Regeringsmagten stadig var en *Haandfæstning*, som bandt ham til at styre Riget sammen med Raad og Adel«. Og videre: at »den danske Krones Højhed, dens Suverænitet, hvilede hos Rigsraadet; de skiftende Konger var kun Rigets og Kron-godsets Bestyrere. Og saa længe Kongevalget bestod, kunde Raadet ved Kongeskifte ændre Haandfæstningen, saa Kongemagten yderligere indskrænkedes« (III, s. 18 f.).

Med denne bemærkning har Bøggild-Andersen naturligvis ikke Christian 4.s 1596 udstedte haandfæstning i tanker, thi den var, som fremhævet af ham, identisk med Frederik 2.s fra 1559, men derimod Frederik 3.s fra 1648, udstedt paa et tidspunkt, da Christian 4.s gennem næsten to generationer forte regering havde overbevist rigsraad og adel om det uheldige i, at man ikke havde bundet kongen stærkere ved 1596-haandfæstningen. 1648 var jo dog udviklingen for langt fremskreden til, at man gennem haandfæstningsbestemmelser kunde vende dens retning. Bøggild-Andersen har dog været afskaaret fra at genoptage temaet ved sin skildrings slutning, da denne standser ved Christian 4.s død, og han ved at befatte sig dermed vilde have foregrebet Knud Fabricius' skildring af den efterfølgende tid.

For øvrigt kan fremhæves, at Bøggild-Andersens særlige biograferende ævne ogsaa her sætter sit mærke. Jeg skal saaledes nævne hans fint tegnede billede af kansler Niels Kaas. Maaske skal man dog ikke helt lægge skylden paa denne for formynderregeringens forsigtigt tilbageholdende kurs. Der kunde ogsaa være tale om en politisk nødvendighed. Knappt saa distinkt staar tegningen af portrættet af Krfr. Walckendorf i konturerne. Man kan, tror jeg, sige, at disse to store gamle mænd kompletterer hinanden som bærere af traditionen fra den store opbygningstid tidligere i 16. aarh. Walckendorfs mindre tilbageholdende og noget uforsigtige natur satte ham vel ud af spillet under de for formynderregeringen givne vilkaar, men jeg tror — og det er her, at jeg er noget uenig med Bøggild-Andersen, der efter at have nævnt, at Walckendorf 1596 blev rigshofmester, skriver: »den gamle Mands Haand lader sig dog i de følgende Aar ikke tydeligt spore« (III, s. 45) — at dennes come-back efter Christian 4.s indsættelse som regerende konge var en betydningsfuld faktor. Det burde saaledes, forekommer det mig, her være nævnt, at der sikkert maa være en nær forbindelse mellem Christian 4.s tidligt vakte interesse for hævdselen af højhedsretten over de riget omgivende farvande, som ogsaa for norske forhold, ikke mindst de nordnorske, og Krfr. Walckendorfs næsten livslange interesse for samme spørgsmål, selv om det næppe har været Krfr. Walckendorfs ønske at

komme i konflikt med Sverige om det nordnorske grænsespørgsmaal. Jeg kan ogsaa vanskeligt tænke mig andet end, at Krfr. Walckendorfs instruktion i finansstyre har betydet mindst lige saa meget for Christian 4. som nedarvede »husholderiske« anlæg fra moderen. For øvrigt skal jeg give Bøggild-Andersen min kompliment for, at han lader dette rammende udtryk ikke blot dække Christian 4. i hans egenskab af mere privat husfader, men ogsaa som de danske rigsindtægters nøjeregnende øverste leder. Det er ikke saaledes, han i almindelighed tegner sig for bevidstheden, idet man vel her i det højeste har hæftet sig ved hans lidet rosværdige møntforringelser med deraf følgende inflation. I øvrigt har Bøggild-Andersen naturligvis ikke kunnet give en karakteristik af Christian 4.s personlighed i kort begreb, selv om han med gode penselsstrøg giver forskellige træk af hans væsen. Dertil var den alt for rigt facetteret, og dertil griber hans personlige virke ind paa alt for mange omraader. Det forekommer mig dog at være en svaghed i fremstillingen, at skildringen af Christian 4.s bygværker er udskudt til særbehandling af M. Mackeprang. Selv om Bøggild-Andersen ikke kunde have gjort det paa samme fremragende vis — det ligger nu engang over menneskelig ævne lige godt at beherske alle historiens sider — mener jeg dog, at det havde været bedre, om han havde taget sig denne opgave paa, saaledes at behandlingen heraf kunde have gaaet ind som et led i fremstillingen. — Netop paa dette felt havde Christian 4. jo utvivlsomt betydelige personlige anlæg. — Derved vilde hans positive og skabende indsats som bygherre, bygrundlægger og hans arbejde for flaadens udbygning have virket med større styrke afbalancerende hans mere tvivlsomme indsats som udenrigspolitiker og merkantilist. Hvad angaar udenrigspolitikken borger naturligvis Bøggild-Andersens særlige indsigt for kyndig behandling. Ogsaa den økonomiske udvikling er vel skildret, idet Bøggild-Andersen her har kunnet støtte sig til Albert Olsens og O. H. Larsens fremstilling i »Dänische Wirtschaftsgeschichte«, der baade, hvor det gælder de særligt merkantilistiske erhverv, handel og industri, som ogsaa for landbruget er meget givende netop for Christian 4.s tidsalder. Da Bøggild-Andersens redegørelse for tidens aandelige rørelser ligeledes maa siges at ligge paa et højt plan, kan hans behandling af tiden 1588—1648 saaledes betegnes som ualmindelig fyldestgørende.

Da de paafølgende hver paa sin vis fortrinlige afsnit M. Mackeprangs »Hovedlinjer og Hovedværker i Kunsten fra Reformationen til Enevælden« og Knud Fabricius' skildring af tiden 1648—1730 staar omtrent uændrede fra førsteudgaven skal de efter planen

for denne anmeldelse ikke her kommenteres. Disse to historikers særlige adkomst til at skildre netop disse afsnit turde jo ogsaa være tilstrækkelig bekendt.

Astrid Friis.

II.

Også hovedparten af værkets følgende afsnit er overtaget fra *Det danske Folks Historie*; de forholdsvis få ændringer skyldes som regel hensynet til litteratur, der er fremkommet, siden denne blev udarbejdet. Åndslivets historie er udskilt i særlige afsnit og skildres for 18. årh.s vedkommende af Th. A. Müller, for 19.s af Vilh. Andersen. Særskilt behandles også udenrigspolitikken 1864—1901 (P. Munch), Sønderjylland 1864—1920 (H. P. Hanssen), den økonomiske og sociale udvikling 1864—1914 (P. Munch). De øvrige sider af Danmarkshistorien skildres af Hans Jensen (1730—66, 1814—48 og 1920—39), Axel Linvald (1766—1814), Povl Engelstoft (1848—70, 1901—13) og P. Munch (1870—1901, 1914—20). Her skal alene behandles de afsnit, der er kommet til siden værkets første udgave, og som alle findes i bd. VI (1943): slutningen af Hans Jensens skildring af den politiske udvikling mellem verdenskrigene (s. 202—50), Finn T. B. Friis: Økonomiske og sociale Forhold 1920—39 (s. 251—454) og Frithiof Brandt: Aandslivet efter 1900 (s. 457—645), der afløser Vilh. Andersens kapitel om samme emne i *Det danske Folks Historie*; desuden har Frantz W. Wendt meddelt en kronologisk oversigt over begivenheder 1939—42.

En hovedlinie i dr. Hans Jensens otte små kapitler om den politiske historie efter 1929 er en påvisning af forskydningen i de store partiers og samfundsklassers politiske indstilling og kulturniveau. Han fremhæver, at både venstre og socialdemokratiet i 1920erne en overgang blev stærkt doktrinært farvede af henholdsvis økonomisk liberalisme og marxisme, og at dette præg blev udvisket under 30ernes økonomiske og udenrigspolitiske pres (s. 236 ff.); det bør vistnok tilføjes, at venstres praktiske politik i 20erne kom til at virke mere doktrinært end socialdemokratiets. Sikkert også rigtigt hævder han, at det sociale og kulturelle skel mellem samfundsklasserne i mellemkrigstiden blev mindre, fordi store dele af arbejderklassen fik borgerlige levevaner, og bondekulturen samtidig blev »rationaliseret« (s. 209 f., 212). Interessant er især kapitlet om almene modsætninger og brydninger i 1920ernes samfundsliv, et godt eksempel på forf.s evne til at karakterisere de politiske og andre folkelige bevægelser med